

KAPITEL 3 / CHAPTER 3³

TEACHER'S PEDAGOGICAL CULTURE IN CREATIVE HERITAGE IN. SUKHOMLYNSKY

DOI: 10.30890/2709-2313.2025-36-01-025

Педагогічна культура є частиною загальнолюдської культури. У ній втілені духовні цінності освіти і виховання (педагогічні знання, теорії, концепції, накопичений педагогічний досвід, професійні етичні норми) та матеріальні (засоби навчання і виховання), а також способи творчої педагогічної діяльності, які слугують соціалізації особистості в конкретних історичних умовах.

Педагогічна культура вчителя є системним утворенням.

Головними структурними компонентами є:

- педагогічні цінності;
- творчі способи педагогічної діяльності;
- досвід створення учителем зразків педагогічної практики з позицій гуманізму.

Індивідуальна педагогічна культура виявляється у професійній поведінці вчителя. Так, учителям з високим рівнем педагогічної культури властиві: теоретичне обґрунтування власної педагогічної позиції, системність педагогічної діяльності, творення, гнучкість і варіативність у прийнятті рішень. Такий педагог має індивідуальний стиль. Він не тільки зберігає і відтворює духовні цінності освіти й виховання, але й сам створює їх у вигляді нових технологій, методик, дидактичних і виховних систем. І навпаки, в учителя з низьким рівнем професійної культури виявляється невпевненість, нестійкість власної педагогічної позиції, безсистемність, непослідовність, невміння вирішувати педагогічні проблеми.

Педагогічна культура є важливою складовою частиною професійної і загальної культури вчителя, яка характеризує ступінь глибини і ґрунтовності оволодіння знаннями з історії педагогіки, педагогічної теорії в її постійному

³Authors: Malysheva L.

Number of characters: 19734

Author's sheets: 0,49

розвитку, педагогічною майстерністю, педагогічною технікою та культурою педагогічного спілкування з урахуванням вікових особливостей учнів та нерозривному зв'язку з життям: адекватний, максимально повний вияв індивідуального потенціалу вчителя в творчій реалізації знань, умінь і навичок, що забезпечує високий кінцевий результат професійно – педагогічної діяльності. Особливе місце в педагогічній культурі займає педагогічна техніка, яка є тим компонентом, що дає змогу процесі навчання підготувати апарат майбутнього педагога як інструмент виховного впливу. Опановуючи культуру педагогічного спілкування, формуючи індивідуальний стиль спілкування, майбутній учитель має насамперед виявити особливості психофізичного апарату як компонента творчої індивідуальності, пам'ятаючи, що живе слово вчителя було і залишається важливим елементом усієї системи навчання і виховання, що без майстерності усної мови, вміння привертати і утримувати увагу учнів, переконувати, викликати інтерес до того чи іншого інтересу праці, впливати на їхній настрій не може бути вчителя.

Систему підготовки майбутнього вчителя необхідно змінити, звернувши особливу увагу на формування його педагогічної культури. Справжній вихователь той, хто йде до вихованців зі своїми яскравими думками, ідеями, переконаннями. Йдеться про духовні потреби вчителя виражати себе як особистість, розвивати свій внутрішній світ. Це є найактуальнішою проблемою на сьогодні.

Особливу увагу педагог приділяє:

- ідеї самоцінності і неповторності, талановитості кожної дитини, вільному розвитку особистості в педагогічно продуманих умовах;
- включенню соціального середовища в сферу педагогічних впливів;
- природному вихованню в єдності з природою як головному чиннику формування людини – її розуму, почуттів, емоцій («уроки мислення на природі», «школа під голубим небом», «школа радості»);
- організації переживання дітьми нагромадженого досвіду;
- висуненню слова вчителя як провідного засобу виховання особистості;

- відмові від колективних засобів впливу на особистість, особливо коли мова йде про вчинок;
- розробці комплексної програми «виховання красою» людини, природи, вчинку;
- введенню статевого виховання в структуру освітнього процесу;
- вирішенню проблеми біологічного і соціального на користь двофакторного впливу (врахування, крім соціальних чинників, фізичного стану, статі, спадковості, рівня розвитку здібностей).

В. Сухомлинський обстоював народні імперативи й цінності, спирався на українську етнопедагогіку, вводив її в усі ланки педагогічного процесу, особливо наголошуючи на значенні рідної мови, слова, пісні, поезії, казки («Слово рідної мови» (1965); «Джерело невмирущої криниці» (1970)). Розширюючи педагогічний простір, він починає сам створювати для павиських дітей казки, оповідання, притчі, які лежать у площині української ментальності, українського світосприйняття, й широко застосовує їх у навчально–виховному процесі.

Гуманістичні ідеї В.Сухомлинського з ентузіазмом і радістю сприймалися вчителями, батьками, широкою педагогічною громадськістю. З початку ХХ ст., і особливо в його середині, науково-технічна революція, величезний обсяг інформації, значне збільшення її джерел змінили умови засвоєння знань у сучасному світі, а отже, змінили вимоги до педагогічної майстерності вчителя: знання предмета перестає бути основною функцією вчителя він має знати, як навчати й виховувати, найефективніше реалізувати мету й завдання навчально-виховного процесу.

В історії української педагогічної думки питання педагогічної майстерності вчителя разом з іншими питаннями освітнього процесу посідало одне з провідних місць у творчості видатних педагогів.

Професійна педагогічна компетентність – це широкий загальний світогляд і висока культура, професійне знання педагогіки, психології, теорії управління, наукових основ управління школою, здатність реалізувати свої знання на практиці, знання методів психолого-педагогічного, соціального

дослідження, володіння всім комплексом педагогічних і управлінських умінь.

Основною частиною змістового наповнення поняття «професійна компетентність» є педагогічна культура.

Культура:

- є потужним чинником соціального розвитку;
- впливає на всі сфери суспільної та індивідуальної життєдіяльності: працю, побут, дозвілля, мислення, спосіб життя суспільства й особистості;
- дозволяє подолати економічні труднощі;
- сприяє розвитку духовної культури нації і свідомого громадянина;
- розвиває відповідний зміст освіти;
- формує педагогічну культуру вчителя.

Велика заслуга в розробленні педагогічної культури вчителя належить видатному педагогові сучасності В. Сухомлинському, який вважав, що *педагогічна культура* – це:

- жива, творча педагогіка повсякденної творчої праці, та педагогіка, в якій теоретичні закономірності процесу впливу на духовний світ вихованця ніби зливаються з особистістю вчителя;
- техніка і технологія взаємодії майстра і об'єкта його праці;
- багатогранність, різноманітність, відточеність, зразковий стан інструментів нашої творчості, уміння володіти ними так само тонко, як прекрасний музикант володіє скрипкою.

Педагог-гуманіст у багатьох працях розкриває суть педагогічної культури вчителя, показує, в чому ж полягає романтика такої професії, незважаючи на її складності, Василь Олександрович був справжнім провідником ідей гуманізму та демократії серед учителів.

Цінним у книзі «Педагогічна культура» є те, що в ній ідеться про педагогічну систему Василя Олександровича, яка охоплює всю багатогранність, сукупність методів і прийомів виховного впливу особи педагога на колектив і вихованця з метою всебічного, гармонійного розвитку особистості. Книга містить положення й узагальнення педагогічної теорії про конкретні стосунки

педагога з вихованцями в найрізноманітніших сферах духовного життя, активної діяльності, в повсякденному їхньому спілкуванні. Причому педагогічна система, як стверджує видатний педагог, завжди ґрунтується на системі поглядів і переконань учителя, що не є механічним повторенням педагогічної теорії, а містить щось глибоко індивідуальне.

Свій педагогічний досвід з питань професійної майстерності вчителя В.Сухомлинський проаналізував у широковідомих книгах «Павлиська середня школа», «Серце віддаю дітям», «Як виховати справжню людину», «Сто порад учителям», «Розмова з молодим директором школи» і в дисертаційному дослідженні «Директор школи – керівник навчально-виховною роботою», що є скарбницею ідей про педагогічну майстерність учителя.

У книзі «Павлиська середня школа» вражають діловитість, конкретність і перевіреність будь-якої з рекомендацій, що їх дає педагог-гуманіст. Книга ж «Розмова з молодим директором школи» містить окремий параграф під назвою «Педагогічна культура вчителя», де В. Сухомлинський обґрунтовує складові частини цієї культури.

На великому фактичному матеріалі в монографії «Сто порад учителям» видатний педагог висвітлює досвід роботи Павлиської середньої школи й дає практичні поради вчителям з різних питань навчально-виховної роботи. Ця, як він сам каже, книга, є результатом зустрічей і бесід з учителями-початківцями. В ній також подано його відповіді на листи вчителів, їхні постійні запитання: «Що таке покликання?», «З чого починається підготовка вчителя за покликанням?», «Як розкрити свої здібності в благородній справі виховання молодого покоління?», «Як знайти себе в цій, одній з найцікавіших, найскладніших, найгуманніших спеціальностей?».

В.Сухомлинський виділяє *рис*и особистості педагога:

- глибока віра в можливість успішного виховання дітей;
- гармонія серця і розуму;
- чуйність, сердечна турбота про людину;
- розуміння світу дитинства;

– вміння пізнавати серцем, проникати в душу дитини, володіти собою, тримати себе в руках, стримувати збудження й роздратування, володіти ситуаціями, створювати життєрадісні мелодії в музиці дитинства.

Головним у взаєминах педагога і дітей має бути доброзичливість, розумна доброта. В.Сухомлинський, звертаючись до педагогів, радив бути доброзичливими, ця порада належить до азбуки педагогічної культури взагалі й емоційного боку культури виховання зокрема.

Аналіз теоретичної спадщини видатного педагога дає підстави стверджувати, що він глибоко дослідив професію вчителя, її особливості, обґрунтував концепцію формування гуманістичної спрямованості особистості вчителя і сформулював умови його ефективної роботи. Основними з них є професійно-педагогічна спрямованість, теоретична підготовленість, загальна культура, усвідомлення важливості самоосвіти і систематичність, логічна послідовність, науковість у її здійсненні. Надзвичайно важливе значення в професійному становленні вчителя мають його моральні якості, любов до дітей, терпимість і наполегливість, вимогливість і педагогічний такт.

В.Сухомлинський добре розумів, яке велике значення для школи має вчитель високої педагогічної культури. Причому він не міг погодитися з тією традицією, яка склалася в педагогічній теорії і практиці, обмежувати питання професіоналізму вчителя лише його майстерністю. Педагогічна майстерність, стверджував учений, – це наявність у фахівця професійних знань, умінь і навичок. Такий учитель може непогано виконувати свої обов'язки. Але, коли йдеться про виховання, цього занадто мало: цей процес вимагає насамперед всебічно розвиненої особистості. Саме в цьому полягає специфіка педагогічної праці.

Метою директорської діяльності Василя Олександровича було створення вчительського колективу і загалом школи високої педагогічної культури. Він увів поняття «педагогічна культура» вчителя в теорію виховання й намагався розкрити зміст і структуру цього поняття.

За В. Сухомлинським, *педагогічна культура вчителя* – це складова частина

загальної культури людини. Педагогічна культура вчителя, стверджував Василь Олександрович, неможлива без опанування надбань загальнолюдської культури – наукових, моральних знань та естетичних цінностей.

Педагогічна культура – це певний ступінь опанування вчителем соціокультурного досвіду людства, глибоке знання методології науки й уміння використовувати її досягнення на практиці в різноманітних інноваційних формах, знання психології.

На думку В. Сухомлинського, педагог ніколи не повинен вичерпуватися, він має бути для свого вихованця найвищим авторитетом, поки пізнаватиме в ньому Людину, поки це пізнання супроводжуватиметься почуттям поваги, благоговіння перед тим людським багатством, у якому зливаються мудрість і людяність.

Зовсім по-новому побачив В.Сухомлинський риси гуманізму вчителя. Передусім це ставлення вчителя до учнів, його повага до дітей. В окресленому ним ідеалі педагога перша й визначальна риса – гуманізм, моральність. Педагогом–гуманістом стає лише людина з високим почуттям власної гідності, з розвинутим почуттям жалості, взаємодопомоги, самоповаги. Провідна роль відводиться вчителю, який повинен мати високий дар бачити в людині добре, вірити в неї. В. Сухомлинський завжди стверджував, що любов до дітей – це вершина педагогічної культури, найголовнішою рисою якої є гуманність, а гімн гуманізму – відчувати серцем іншу людину.

Важливо критично переосмислити й творчо узагальнити здобутки минулого з питань педагогічної культури, завдяки якій учитель зуміє оптимізувати всі види освітньої діяльності, сформувати світогляд учнів та їхні здібності. Саме цей шлях допоможе підняти роботу школи на рівень вимог, які висуває держава.

Взявши за основу педагогічної діяльності ідеї великого педагога, у багатьох сучасних закладах освіти було поставлено завдання якісного перетворення змісту освітнього процесу, орієнтованого на підвищення його якості, конкурентоспроможності закладів освіти та їх випускників, особистісний

розвиток кожного учня, саме педагогіка В. Сухомлинського особистісно-орієнтована, ґрунтується на культурно-історичних цінностях українського народу, його традиціях, духовності, родинному вихованні.

За твердим переконанням В.Сухомлинського у природі нема дитини безталанної, ні на що нездатної. Кожна особистість наділена надзвичайно багатим творчим потенціалом, який у житті часто залишається нереалізованим через об'єктивні чинники. Завдання школи – забезпечити, щоб їх було якомога менше. З цією метою розроблено конкретну програму дій по виконанню стратегічних завдань, визначених у "Національній доктрині розвитку освіти України у 21 столітті", в законі України "Про загальну середню освіту" та інших керівних документах в галузі освіти по створенню умов для формування освіченої, творчої особистості, громадянина, реалізації і самореалізації його природних задатків, розвитку творчих здібностей дитини.

З метою розвитку творчих здібностей учнів, задоволення їх інтересів і нахилів важливим є функціонування:

- гуртків: вокально-хореографічний, туристичний, драматичний;
- спортивних секцій;
- факультативів: з математики, англійської мови, біології, української мови, інформатики;
- проведення індивідуальної роботи з обдарованими дітьми за спеціально складеними програмами.

Необхідно змінити систему підготовки майбутнього вчителя, звернувши особливу увагу на формування його педагогічної культури. Потрібно впровадити в освітній процес програми спецкурсу з формування педагогічної культури, які б сприяли усвідомленню студентами значущості педагогічної культури, об'єктивності, самокритичності студентів в оцінці досягнутого рівня сформованості педагогічної культури та готовності до професійно – педагогічної діяльності, оволодінню вмінням поєднувати наукове й творче мислення з практичною сформованістю вмінь і навичок, що сприяло прийняттю кваліфікованих рішень у складних психолого – педагогічних ситуаціях. Педагог-

гуманіст у багатьох працях розкриває суть педагогічної культури вчителя, показує, в чому ж полягає романтика такої професії, незважаючи на її складності.

Педагогічна культура є важливою складовою частиною професійної і загальної культури вчителя, яка характеризує ступінь глибини і ґрунтовності оволодіння знаннями з історії педагогіки, педагогічної теорії в її постійному розвитку, педагогічною майстерністю, педагогічною технікою та культурою педагогічного спілкування з урахуванням вікових особливостей учнів та нерозривному зв'язку з життям: адекватний, максимально повний вияв індивідуального потенціалу вчителя в творчій реалізації знань, умінь і навичок, що забезпечує високий кінцевий результат професійно – педагогічної діяльності. Особливе місце в педагогічній культурі займає педагогічна техніка, яка є тим компонентом, що дає змогу процесі навчання підготувати апарат майбутнього педагога як інструмент виховного впливу.

Опановуючи культуру педагогічного спілкування, формуючи індивідуальний стиль спілкування, майбутній учитель має насамперед виявити особливості психофізичного апарату як компонента творчої індивідуальності, пам'ятаючи, що живе слово вчителя було і залишається важливим елементом усієї системи навчання і виховання, що без майстерності усної мови, вміння привертати і утримувати увагу учнів, переконувати, викликати інтерес до того чи іншого інтересу праці, впливати на їхній настрій не може бути вчителя.

Справжній вихователь той – писав Василь Сухомлинський, – хто йде до вихованців зі своїми яскравими думками, ідеями, переконаннями. Йдеться про духовні потреби вчителя виражати себе як особистість, розвивати свій внутрішній світ. Педагогічна культура є системною характеристикою особистості та діяльності вчителя.

Характеризуючи потребнісно-мотиваційний компонент, зазначаємо, що генетичною основою мотивів діяльності, у тому числі й пізнавального інтересу, є різні потреби особистості – первинні і вторинні. Унаслідок усвідомлення та переживання цих потреб виникає певне спонукання до дії, завдяки якому ці потреби задовольняються.

Духовно-моральний компонент враховує особистісні якості, які можуть виступати показником високого рівня сформованості педагогічної культури вчителя: моральні; особистісно-педагогічні; професійно-педагогічні якості, які формуються в процесі професійної підготовки.

Когнітивний компонент включає загальну ерудицію вчителя та знання: загальнонаукові та культурологічні; педагогічні; спеціальні; психологічні; фізіологічні.

Діяльнісно-практичний компонент включає професійні вміння, навички та педагогічні здібності у формуванні педагогічної культури вчителя. Знання, загальна ерудиція, педагогічні вміння та їх високий рівень визначаються наявністю в майбутнього вчителя педагогічних здібностей у формі нахилів, які розвиваються, створюються у процесі відповідної діяльності.

Існують *компоненти педагогічної культури*:

- гуманістична педагогічна позиція визначається особистісними якостями вчителя: любов'ю до дітей, емпатією, моральними якостями тощо;
- причинно-наслідковий характер: під впливом особистісних якостей формується відповідний рівень знань майбутнього вчителя, його ерудиція. Педагогічні вміння та навички, розвиток здібностей розширюють межі знань учителя про тих, хто навчається, способи його педагогічної діяльності;
- сформована гуманістична педагогічна позиція вчителя допомагає йому працювати над собою, займатися самоосвітою та самовихованням з метою досягнення можливостей виконання професійно-педагогічних обов'язків на більш високому рівні, впливаючи на розвиток педагогічних здібностей, формування вмінь і навичок. Розвинені педагогічні здібності, сформовані вміння допомагають учителю досягати успіхів в освітній роботі на основі особистісно-діяльнісного підходу до учнів.

Характеристика зв'язків, які існують між компонентами педагогічної культури, дає можливість зробити висновок, що розглядувана сукупність компонентів є засобом формування педагогічної культури майбутнього вчителя.

Дидактичні умови формування педагогічної культури майбутнього вчителя

в процесі навчання є:

- здійснення підходу до вирішення проблеми;
- націленість на підготовку вчителя з високим рівнем сформованості педагогічної культури;
- внесення змін і доповнень у зміст і структуру педагогічних дисциплін та педагогічної практики, які виражаються в актуалізації культурологічної та культуротворчої функцій освіти;
- орієнтація на модель учителя високої педагогічної культури;
- розвиток у студентів чіткої позитивної установки на підвищення рівня педагогічної культури.